

MOKĖTI KLAUSTI

**Andrius Bielskis. *Apie filosofijos ir meno prasmę.*
Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015. 138 p.
ISBN 978-9955-19-741-6**

Mokslo studija *Apie filosofijos ir meno prasmę* įsidėmėtina dviem aspektais. Pirmiausia, tai ganėtinai retas lietuvių filosofinėje raštijoje atvejis, kada autorius viešai diskutuoja su jau pagarsėjusiais pasaulyje filosofais ir žinomais menininkais. Ne mažiau svarbu ir tai, kad autorius pristato ir savo gana originalią „prasmių struktūrų“ koncepciją.

Mokslo studija parengta vykdant Europos socialinio fondo visuotinės dotacijos priemonės finansuotą projektą „Prasmės struktūros“. Nors ją sudaro septyni skyriai, bet iš esmės regimi tik du – paties autoriaus bemaž dvidešimties puslapių tekstas, skirtas filosofijos ir meno prasmių aptarimui, ir jo pokalbiai su filosofais bei menininkais. Jau pačioje studijos pradžioje autorius su jais trumpai supažindina (p. 7–9), o kiekvieno pokalbio pradžioje kreipiasi į juos klausdamas, kodėl pasirinko būtent tokį – filosofo ar menininko – gyvenimo kelią.

Kiti klausimai – kiekvienam iš pašnekovų jų pateikta gana daug – skirti filosofijos ir meninės kūrybos prasmėms / prasmingumui. Šiuos du artimus terminus autorius vartoja greta, griežtai jų neatribodamas ir neartikuoluodamas. Maža to, analizuodamas žinomo kalbos filosofo Johno Searle'io minties raidą, autorius gan įtikinamai parodo, kad kalbinės prasmės yra neatsiejamos nuo individo ir visuomenės mentalinių būsenų ir veiklos prasmingumo. „Civilizacija yra prasmės

struktūrų visuma tiek, kiek jos kūrimas yra konstituotas ir medijuotas kalbos“, – teigia autorius ir netrukus priduria: „Egzistencija be prasmės būtų nesuprantama ir bereikšmė: egzistencija redukuota iki psichosomatinių funkcijų, be naratyvinio įprasminimo, be refleksyvaus supratimo, kodėl ir dėl ko, be kalbos, nėra žmogiška“ (p. 24). Žmogiškos civilizacijos prigimtis esanti lingvistinė, bet jeigu neatsižvelgtume į žmogišką veiklą, į tai, ką Aristotelis vadino *praxis*, suteikiančią tai prigimčiai prasmę ir jos struktūras, vargu ar būtų įmanoma paaiškinti žmogiškosios egzistencijos prasmingumą – manyčiau, ir taip galima perteikti esminę A. Bielskio mintį. Be abejo, priduriant, kad autorius nesyk pabrėžia, jog *praxis* yra neatsiejama nuo *telos*, t. y. neat-siejama nuo su tobulumu, užbaigtumu siejamo tikslo ir (ar) tikslų (p. 27–28).

Šis leitmotyvas persmelkia pokalbius su visais pašnekovais. Autorius klausia ir net primygtinai klausinėja, o pašnekovai atsako.

Bet klausiti reikia mokėti. Klausiant reikia žinoti. Neįmanoma prasmingai paklausti to, ko net neįtari esant. Prasmingai klausiti gali tik žinantis žinantį. Klausiti ir apsimesti, kad nieko nežino. Elgtis taip, kaip Sokratas. Studijos autorius to net ir neslepia – jis tiesias „sokratišką filosofavimo tradiciją“ (p. 11). Studijos autorius puikiai susipažinęs su pasirinktų pašnekovų kūryba, užduoda jiems net atvirauti priverčiančius klausimus, bando

išsiaiškinti, kaip jie supranta filosofijos ir (ar) meno prasmę, žmogaus veiklos prasmingumą. O ir pašnekovų pasirinkimas anaip tol ne atsitiktinis, ir tą autorius pabrėžia pratarmės pradžioje (p. 5). Tiesa, kriterijų, kurie lėmė tą pasirinkimą, jis nenurodo, bet atidžiau susipažinus tiek su pateikiamais klausimais, tiek su pašnekovų atsakymais aiškėja, kad visi pašnekovai buvo ir yra ne tik politiškai angažuoti, bet ir turintys tikslą savo kūrybine veikla (*praxis*) bandyti bent šiek tiek pakeisti žmogaus ir visuomenės mąstymą, patį gyvenimą. Kiekvienas iš jų tai daro savaip, atstovauja skirtingai filosofijos prasmę ir esmę traktuojančioms tradicijoms (p. 17), bet visus juos vienija pirmiau paminėtas tikslas.

A. Bielskis neslepia, kad jis yra garsaus britų moralės filosofo A. MacIntyre'o sekėjas, siekia tęsti šio autoriaus filosofinių tyrinėjimų tradiciją (p. 16). Bene labiausiai jam imponuoja tai, kad A. MacIntyre'as nuosekliai ir argumentuotai ragina grįžti prie Aristotelio dorybių etikos ir jo teleologijos, pastarąją siedamas su *eudemonia* (laime) kaip *praxis* (veikla), kuri „sykiu yra ir *telos*, aukščiausias tikslas, tačiau tikslas ne kaip objektas, bet kaip matas ir tobulumą įkūnijanti veikla“ (p. 27). Nuo lingvistinių termino *prasmė* tyrinėjimų žengdamas žingsnį link žmogaus egzistencijos prasmingumo problemos ir ją siedamas su teleologiškai suvokiamu veiklos tobulumu, studijos autorius pokalbyje su A. MacIntyre'u (p. 30–36) klausinėja, ar prasmingas gyvenimas nėra tapatus laimingam gyvenimui, kokia pačios filosofijos prasmė ir (ar) tikslas, ar klausimas apie žmogaus gyvenimo prasmę yra filosofinis klausimas. Gal tik į pastarąjį klausimą A. MacIntyre'o atsakymas ganėtinai aiškus. Gyvenimo prasmingumą jis sieja su tikslų siekimu, ir jeigu, pasak A. MacIntyre'o, žmonės tikslo jausmą praranda, tai jiems reikia suteikti galimybę vėl tą tikslą atrasti, „tapti tokiais žmonėmis, kuriems gyvenimo

prasmės klausimas nekyla“ (p. 36). Anot A. MacIntyre'o, gyvenimo prasmės problema yra tokia, į kurią neįmanoma atsakyti – į šią A. MacIntyre'o poziciją atkreipia dėmesį ir studijos autorius (p. 19–20). Jo manymu, žmogiškosios egzistencijos prasmingumo problemos ignoruoti (kaip tai darė S. Freude'as ir bando daryti A. MacIntyre'as) negalima, ir nors egzistencialistų teiktas gyvenimo prasmingumo grindimas vargu ar patenkinamas, bet galima ir „reikia performuluoti egzistencialistų keltą būties prasmės problemą Aristotelio filosofijos kontekste“ (p. 20).

Grįždamas prie anksčiau pateikto klausimo apie filosofijos prasmę, A. Bielskis teiraujasi, kodėl savo pirmuose darbuose marksizmui angažavęsis A. MacIntyre'as galop jį atmetė, ar marksizmas yra filosofinės minties ir praktikos tradicija ir ji gali pakeisti dabartinę visuomenę. A. MacIntyre'as į šį klausimą atsako neigiamai.

„Marksizmas kaip filosofinės minties tradicija, ypač kaip sistemiškas ir angažuotas bandymas tęsti ankstesnių jos autorių darbą, egzistuoja“, – su A. MacIntyre'u nesutinka studijos autorius (p. 18). Marksistinių tyrinėjimų tradicijos tęstinumą, pasak jo, liudija, pavyzdžiui, vokiečių filosofo ir socialinio teoretiko Alexo Demirovičiaus darbai. Aiškindamas, kodėl jis susidomėjo marksizmu ir kokie buvo bei tebėra pagrindiniai filosofiniai klausimai, kuriuos A. Demirovičius bando kelti ir spręsti, A. Bielskis klausia, kodėl A. Demirovičius pasuko kitu keliu, kodėl jis, nepaisant ortodoksinio marksizmo kritikos, angažavosi marksizmui ir kritinei teorijai. Juk būtent dėl šio savo angažavimosi, dėl grynai politinių sumetimų A. Demirovičiui nebuvo suteikta profesūra Frankfurto universitete.

Mokslo studijoje pateiktas pokalbis su A. Demirovičiumi yra bene pats išsamiausias (p. 45–60). A. Bielskis ne tik klausia, bet savo klausimus komentuoja, palaiptai juos kreipia

link jam rūpimos temos – filosofijos tikslo, jos prasmės ir tobulumo standartų (p. 55, 56). Galop klausiamo, koks paties A. Demirovičiaus požiūris į žmogaus gyvenimo prasmę (p. 59).

A. Demirovičiaus atsakymai labai išsamūs ir verti dėmesio jau vien todėl, kad Lietuvos filosofinei visuomenei jo darbai nėra gerai žinomi (p. 17). Antrasis pasaulinis karas, karas Vietname, kariniai perversmai Graikijoje, Čilėje, Argentinoje, diktatūros, žudynės, kankinimai, persekiojimai daugelyje šalių – būtent šie istoriniai faktai, pasak A. Demirovičiaus, turėjo įtakos jo angažavimuisi marksizmui. Istorija „privertė mus naiviai gyventi beprasmiamame pasaulyje be perspektyvos“ (p. 47), ir vienintelę išeitį iš šios padėties A. Demirovičius regi „marksizmo plėtojime po jo pralaimėjimo“ (p. 53). A. Demirovičius įsitikinęs, kad savo emancipacijos projektu K. Marxas faktiškai tęsė Sokrato ir Jėzaus tradiciją (p. 57–58), ir pasisako prieš natūralistinę ir technicistinę mokslo sampratą (p. 59). Bet kai studijos autorius jo paklausia apie gyvenimo prasmę, atsakymas gana netikėtas: „Prasmės ieškojimas reikalauja, kad mes suprastume save kaip gyvūnus, kurie gyvena kartu su kitais gyvūnais. Kadangi prasmė yra tokia trapi, kiekviena individuali egzistencija nusipelno pagarbos“ (p. 60). Čia norėtume jau studijos autoriaus paklausti: kodėl jis nepaklausė A. Demirovičiaus, ar Sokratas ir Jėzus žmogų išties laikė esant gyvūnu?

Trečiojo pašnekovo – žinomo britų intelektualo ir filosofo Keitho Ansell-Pearsono – apie žmogaus gyvenimo prasmę A. Bielskis klausia diplomatiškai: „...šis klausimas gali skambėti kaip taksisto klausimas, aš vis dėlto užduodu visiškai rimtai“ (p. 88). Taip formuluodamas klausimą studijos autorius, regis, atsakymą žinojo ar bent nujautė. „Nejaučiu daug simpatijos tiems filosofams, kurie mano, kad tai beprasmis klausimas“, – toks yra K. Ansell-

Pearsono atsakymas, bet jis priduria, kad kai kurie filosofai „gali iš tiesų galvoti, kad tai greičiau blogai užduotas klausimas“ (p. 88). K. Ansell-Pearsonui jis atrodo esąs religinis ar bent jau mįslingas. Būdamas bene giliausiu ir įtakingiausiu F. Nietzsche'ės kūrybos tyrinėtoju, pašnekovas cituoja jo *Linksmąjį mokslą* ir po ganėtinai ilgų samprotavimų daro išvadą, kad gyvenimo prasmė slypi gyvenimo teigime, ir nieko daugiau joje nėra. Jis įsitikinęs, kad filosofija negali būti tiesiog ar išimtinai susijusi su kontempliacija, išmintimi ir palaima, nes egzistuoja poreikis teigti gyvenimą per veiksmą ir veiklą (*praxis*), ir tuo viskas pasakyta (p. 90).

Čia vėl galima paklausti, kodėl studijos autorius nepratęsė dialogo, nes jis pats, diskutuodamas tiek su J. Searle'iu, tiek su M. Heideggeriu, A. Camus (p. 24–26) ir pripažindamas, kad prasmės struktūros neatsiejamos nuo *praxis*, giliai įsitikinęs, kad gyvenimo prasmės struktūros skleidžiasi tobulumo siekyje (atnaujintoje aristotelinėje teleologijoje), ir tai regima ne tik filosofinės minties raidoje, bet ir mene. Kodėl jis to nepasakė K. Ansell-Pearsonui ir pasitenkino tik šio filosofo požiūriu perteikimu (p. 19)?

Studijos pirmąjį skyrių „Apie filosofijos ir meno prasmę: prielaidos ir teorinis pagrindimas“ A. Bielskis baigia teoriškai grindžiamu teiginiu, kad vidinius savo tobulumo standartus ir vidinį tikslingumą, kurie suteikia prasmę praktikoms, turi ne tik filosofija, bet ir menas. Tai leidžia jam kreiptis ne vien į filosofus, o ir į menininkus – tarptautinį pripažinimą pelniusį vengrų kino ir teatro režisierių ir scenaristą Istváną Szabó ir į Jungtines Amerikos Valstijas išvykusius ir ten sėkmingai kuriančius lietuvius menininkus Aidą Bareikį ir Nomedą bei Gediminą Urbonus.

Šiuos menininkus A. Bielskis, atrodo, gerai pažįsta, nes jo klausimai susiję su jų kūrybos esme, o pasikartojantis A. MacIntyre'o teigtas

praktikos kaip įtvirtintos kooperacinės veiklos leitmotyvas įprasmina ne tik klausimus, bet ir atsakymų pobūdį. Kooperacinė veikla supponuoja ne tik menininko „darbo metafiziką“ (A. Bareikio pamėgtas terminas), bet ir socialines bei politines įtampas, pagaliau net spontanišką maištą prieš pačią kooperacinę veiklą, kuri tapo ar tampa legalizuota ir institucionalizuota.

Bene mažiausiai informatyvus yra pokalbis su István Szabó. Kai kurie atsakymai į jo kūrybą liečiančius klausimus apsiriboja vienu ar dviem sakiniais. Net ir į visiems aktualų klausimą, koks yra (jei yra) socialinis kino vaidmuo, István Szabó atsako lakoniškai: filmas gali sukrešti emociškai, paskatinti maištą ar nuraminti žiūrovą, o gali ir juo manipuluoti (p. 107). Kitos jo mintys irgi nepasizymi didesniu originalumu.

Kur kas įdomesni pokalbiai su Aidu Bareikiu ir Nomedą bei Gediminu Urbonais. Tiesa, gana išsamūs A. Bareikio atsakymai į trumpus studijos autoriaus klausimus primena žongliravimą žodžiais, kurie visiems lyg ir suprantami, bet tekste įgauna miglotas prasmes. Pavyzdžiui, atsakydamas į klausimą, kas duoda impulsą menininko kūrybai, A. Bareikis aiškina, kad „darbas inertiškai keičia būklę, stengdamasis be atvangos įpratinti jos familiarumą“ (p. 112), bet nei iš ankstesnio teksto, nei iš paskesnių sakinių nepaaiškėja, apie kokią būklę kalbama ir kas yra tos būklės „familiarumas“. Kaip minėta, A. Bareikis dažnai kalba apie „darbo metafiziką“, bet į A. Bielskio klausimą, kodėl menininko darbas yra metafizinis procesas, aiškaus atsakymo nepateikia. Pradėjęs filosofuoti, kad metafizika jam artimesnė vien dėl to, kad „šiuolaikinės fizikos ištikimybė Skaitmeniui ir atkakli jos ribos fortifikacija tai nulemia“ (p. 113), A. Bareikis nuklysta į samprotavimus apie menininko tarnystę ir jo įsipareigojimą lengvai keičiamai, perleidžiamai ir priimamai

vertybei, kurią jis vadina *exchangeable bond* kaip „įsipareigojimu indėlio plėtrai“ (ten pat) arba „prekiaujamoms obligacijoms“ (p. 115). Keistas ir jo teiginys, kad menas yra tai, ką nuolat darai (p. 113). Taip ir norisi paklausti: neįmanoma menui priklausyti ir valgyti, šlapinimasis? Regis, būtent migloti menininko aiškinimai studijos autorių priverčia permąstyti jo teiginius ir pateikti labiau suprantamą „darbo metafizikos“ interpretaciją, ją traktuojant kaip I. Kanto įvardytą gebėjimą menui suteikti taisyklę (p. 116). Kita vertus, būtent menkai artikuluotos ir painios menininko mintys puikiai perteikia kūrybos autentiką, t. y. tą „darbo metafiziką“, kai šešėlių pavidalo nuojautos ima racionalizuotis ir galop realizuotis medžiagoje.

Nomeda ir Gediminas Urbonai „metafizinių“ terminų beveik nevertuoja. Jų kalba skaidri ir todėl nesunkiai suprantama. Į gana sudėtingus įvairiais komentarais ir nuorodomis palydimus studijos autoriaus klausimus jie atsako išsamiai, bet ganėtinai lakoniškai. Pokalbis sukasi apie institucionalizuotą meną ir menininko laisvę, kurią jis gali išsikvotiti tik kolektyvia veikla, dažniausiai pasireiškiančia įvairiais avangardiniais judėjimais. Politiškumas mene, pasak šių menininkų, atsiranda tik reaguojant į biurerišką meną (p. 122). Geras menas yra ir turi būti politiškasis (p. 125). Bet politiškumas mene nereikia, kad menas privalo turėti kokį nors ideologinį ar politinį krūvį. Urbonų požiūriu (jį perteikiant savais žodžiais), politiškumas mene reiškia tik tai, kad menas turi nuolat ardyti, sutraukti esamų konvencijų saitus ir niekam neturi tarnauti, išskyrus save patį. Atsakant į A. Bielskio klausimą, ar tai, ką jie pasakė, nėra vidinis meno tobulumo standartas, Urbonai prisipažįsta, kad šis klausimas jiems, ko gero, per sunkus, nes apie meną tektų kalbėti kaip apie discipliną, kuri turi savo istoriją, techniką, pagaliau ir teoriją (p. 227). Šiame

pokalbyje užsimezga gyva diskusija – Urbonų atsakymai į klausimus provokuoja naujus klausimus ir studijos autoriaus paaiškinimus, komentarus, įžvalgas. Galima sutikti ar nesutikti su Urbonų požiūriais, bet be jokios abejonės jie yra įdomūs ir verti dėmesio.

Apibendrinant tą patį galima pasakyti apie visą mokslinę studiją. Ji įdomi, verčia abejoti ir klausti, klausti ir vėl abejoti, mąstyti. Abejonių nekelia tik viena – didelė autoriaus erudicija ir mokėjimas klausti. Mokslo studijos privalumu laikytina ir tai, kad trys pokalbiai pateikti ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba (į lietuvių kalbą juos vertė Egidijus Mardosas). Skaitydamas originalo kalba skaitytojas pats gali suvokti kartais sunkiai išverčiamus į kitą kalbą prasmų niuansus, kalbėjimo ritmą ir stilių. Imponuoja ir autoriaus tolerancija įvairioms pažiūroms, sykiu ir toms, kurios prieštarauja jo paties požiūriams. Pagaliau, išskyrus A. MacIntyre'ą, kiti pašnekovai Lietuvoje menkokai žinomi (matyt, tas pasakytina ir apie lietuvių menininkus), ir jų autentiškos mintys yra tarsi šviežias vanduo lietuviškų diskursų mariose.

Kita vertus, akcentuodamas, kad prasmės struktūros skleidžiasi išbaigtumo, tobulumo siekyje, A. Bielskis provokuoja pažvelgti į pačios studijos išbaigtumą ir tobulumą. Sakoma, kad tobulumui nėra ribų. Tai pasakytina ir apie studiją – iki tobulumo, regis, jai toloka. Be abejo, tai pasakytina ir apie daugelį kitų tiek mokslinių, tiek meninių darbų, todėl autorius neturėtų dėl kai kurių kritinių pastabų sunerimti. Juolab kad dalis jų – redakcinio pobūdžio.

Nežinia, kodėl trys pokalbiai pateikti ir anglų kalba, o interviu su Istvánu Szabó – tik lietuviškai.

Pokalbyje su Nomedą ir Gediminu Urbonais vartojama santrumpa NUGU, ir skaitytojui gali ilgokai tekti spręsti šaradą, ką ji reiškia. O suvokus, kad NUGU – abiejų

Urbonų kolektyvūs inicialai, gali kilti teisėtas klausimas, ar išties Nomedą ir Gediminą mąsto identišškai, ar išties jų patirtis bei *praxis* yra absoliučiai vienodi. Vargu ar taip gali būti, o todėl gal reikėjo kokio nors paaiškinimo, tarkime, kad Gediminą pritaria Nomedos požiūriams ar atvirkščiai.

Jau minėta, kad autoriaus ir jo pašnekovų požiūriai ne visada sutampa (tai galima suvokti skaitant pirmąjį studijos skyrių), bet autorius pašnekovų minčių nekommentuoja, pasitenkina klausdamas. Tai krinta į akis, nes pokalbiai pavadinti diskusija (p. 11), bet jie labiau primena tradicinius *interviu* – ganėtinai trumpus klausimus ir atsakymus. Vieni pašnekovai atsakė lakoniškai (p. 104–108), kitiems atsakymui į vieną klausimą prireikė net trijų ar keturių knygos puslapių (p. 45–49, 52–55, 122–124, 128–130). Ir nė vienas iš pašnekovų ko nors nepaklausė paties studijos autoriaus, nesulaukė ir jo atsakymo, kaip ir jo komentarų. Tad žvelgiant formaliai, tuos pokalbius vadinti diskusija gana rizikinga. Diskusijos (kaip dviejų ar daugiau pašnekovų nuomonių ar (ir) požiūrių išsakymo, net ginčo tarp jų) požymiai regimi tik autoriaus klausimuose, jų formulavime. Ir tik tie klausimai, mokėjimas klausti studiją daro rišlią bei prasmingą.

Galima klausti dar vieno dalyko: kodėl autorius apsiribojo gyvenimo prasmę siedamas tik su tikslingumu? Ar dėl A. Camus įtakos, jo įsitikinimo, kad Sizifo darbas siekiant tikslo yra tegul ir herojiškas, tačiau beprasmiškas? Bet juk žmogiškoji veikla (*praxis*) vien tikslų siekimu neapsiriboja. Vargu ar kokį nors tikslingumą rasime meilėje, užuojautoje, pagailoje, pajautoje, pagaliau troškime būti kam nors reikalingu. O juk būtent gebėjimas mylėti ir būti mylimam, troškimas būti kam nors reikalingu ir save atiduoti kitam reikšmingai įprasmina žmogišką būti. Šiems (kaip ir transcendentiniams) gyvenimo

prasmės aspektams ypač didelį dėmesį skyrė Viktoras Franklis, jo darbai šioje srityje sulaukė pasaulinio pripažinimo, o studijoje apie tai net neužsimenama. Be abejo, taip gali būti vien todėl, kad pašnekovai į žmogaus gyvenimo prasmę išvis nekreipė didesnio dėmesio arba ją kvestionavo, todėl ir studijos autorius buvo priverstas savo samprota-

vimuose apsiriboti aristoteline teleologija ir orientuotis tik į ją.

Šios kelios kritinės pastabos nesumenkina studijos vertės ir reikšmės. Reikia tikėtis, kad gilios prasmės bei tobulumo paieškos ir ateityje išliks A. Bielskio filosofinių tekstų bruožu.

Saulius Kanišauskas
Mykolo Romerio universitetas